

**Mărcile scriiturii eului în textele paleriene postdecembriste.  
Polimorfism și strategii ale „recuperării identitare”**

**Drd. Andreea Roxana Sevastre  
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați**

***Abstract:** In the post-revolutionary period, Octavian Paler vehemently asserts his opinions about the new regime and especially his disappointment caused by the new government which he considers a mirror of the communist regime. This concern is visible in the articles published in "Romania Libera", and in two of his books (Don Quixote in the East and Questions' Time) volumes that reveal the identity theme. Self-analysis is increasing especially in his recent books, illustrating a form of increasingly acute self-reflection. The books following the year 1989 mark a stage par excellence autobiographical. His works from the last two decades are under the sign of the search of the self that is subordinated to all the other themes. Self-analysis becomes direct, the post-revolutionary volumes actually forming an autobiographical series.*

***Keywords:** the theme of identity, self-reflection, the search of the self, direct confession.*

**1. Confesiunea directă – apanaj al afirmării eului și al recuperării identitare, formă de defulare a deziluziilor**

Perioada postdecembristă a operei lui Octavian Paler stă sub semnul confesiunii directe și al unei asumări totale a unei atitudini morale, politice și culturale în contracurentul manifestărilor generale, de pe poziția idealistului care vrea să se detașeze de noul regim condus de „oportuniști” și „veleitari”. După revoluție își asumă tranșant, mai ales în articole și mai apoi în cărți, repulsia față de noul regim și deziluziile generate de acesta.. Analizează lumea postdecembristă (atât Europa de Est, cât și Occidentul, dar și America) din ipostaza contemplativului deziluzionat și nostalgic, din cea a observatorului moralist și estet sau a martorului critic și implicat.

Octavian Paler se îndreaptă din ce în ce mai mult spre confesiune, întrucât aceasta se bazează pe posibilitatea de a interpreta o parte din viață, de obicei, o perioadă critică, sinuoasă. Astfel, scriitorul simte nevoia acută de a-și analiza acțiunile, deciziile, ezităările, atitudinea atât din perioada antedecembristă, cât și din cea de după revoluție. Interpretarea este, de fapt, autointerpretare, căci între autorul confesiunii și subiectul ei există o identitate univoc asumată. Pe parcursul confesiunii, ficțiunea se vede nevoită să se delegitimeze, să bată în

retragere. Cel ce se confesează nu tinde spre exactitate, ci spre adevăr, el se prezintă pe sine cu vădită subiectivitate. Paler se orientează în scrierile postdecembriste spre stilul confesiv deoarece confesiunea pare a fi genul literar neficțional cel mai puțin rigid. În plus, poartă amprenta intertextualității, fiindcă cel ce se confesează își dă seama că nu ființează de capul său, ci numai prin relația cu ceilalți, cu alteritatea cu ajutorul culturii – limbajul, miturile, arta – de care dispune la un moment dat.

Există două modalități de a se confesa – una liniștită, calmă, alta neliniștită, anxioasă, plină de temeri, ezități. Octavian Paler pare a îmbrățișa cea de-a doua modalitate confesivă, deoarece strivit de angranjul existenței ostile, nimicitoare de dinainte de 89 și de după revoluție, el își pierde sentimentul siguranței, întrucât oportuniștii de profesie aflați la conducerea statului vor să-i transforme pe cetățenii de rând în piese de manevră, cobai. Astfel că în volumele scrise imediat după revoluție Paler ajunge să exprime o gamă variată de sentimente (îndoială, stupoare, perplexitate, regret, remușcare, dezamăgire, dezgust). Repertoriul tematic destul de complex evidențiază momentele de cumpănă pe care le trăiește scriitorul începând cu anul 1990: vexațiunile, descumpănirea, spaima de istoria blocată într-o cumplită lipsă de devenire în ciuda libertății așa-zis câștigate, opacitatea spirituală, sentimentul inutilității, al singurătății, instigarea la ură, oroarea față de golul istoric, ontic, deziluziile generate de noul regim condus de veleitari. Ne dăm seama cât este de justificată dorința de mărturisire a eseistului, care s-a văzut obligat atât înainte de 89, cât și după căderea comunismului să tacă, să înghită o mulțime de jigniri și e umiliri, fără a putea uneori a se apăra. Prin urmare, confesiunea reușește să-l regenereze pe individul suprimat, escentrat, dezgustat, aflat într-o criză de identitate în raport în special cu societatea în care trăiește.

## **2. Confesiunea - prilej de radiografiere a complexului identitar românesc. Reconfigurare a identității românești prin raportare la alteritatea occidentală**

Imediat după '89, Octavian Paler simte nevoia acută să arunce un ochi critic asupra scenei politice românești și să-și afirme deschis, *ex cathedra* opiniile despre dezamăgirea pe care i-o creează noul regim pe care-l consideră o oglindă a regimului comunist. Este din ce în ce mai preocupat de cine și cum suntem noi românii, dar și spre ce ne îndreptăm. Această preocupare se vedește mai întâi în articolele publicate în „România liberă”, unde deținea funcția de director

onorific, dar și în două dintre cărțile sale: *Don Quijote în Est* (1994) și în *Vremea întrebărilor (Cronica morală a unui timp plictisit de morală)* (1995), volume ce pun în evidență tema identitară.

*Don Quijote în Est* pune tranșant problema identității românești văzută dintr-o dublă perspectivă: a celui care trăiește deziluzia noului regim și a lui Andrei, român ce a preferat refugiul în Occident. Cartea este concepută ca un dialog epistolar între autor și un foarte bun prieten al acestuia, din tinerețe, emigrat în Occident. Scriitorul îmbină stilul epistolar cu cel confesiv și cu cel eseistic. Dialogul epistolar are ca scop fixarea trăsăturilor românității (lipsa apetenței pentru tragedie „nu există tragedie pe care să n-o putem persifla” [1], suntem bârfitori, versatili, solidari doar în frică). Recurentă în volum este paralela între estul Europei răscolit de comunist și indiferența Occidentului: „Aici, comunismul a creat « omul acrobatic ». Acolo, pragmatismul a creat un om robotizat, o mașină superioară și eficientă de făcut bani” [2].

*Don Quijote în Est* începe cu un portret care poate fi luat drept autoportretul autorului după modelul donquijotesco: „unul dintre acei încăpățânați care mai cred în idealuri într-o lume haotică. Un posibil ratat care n-a priceput că pentru ceilalți « nebunie » înseamnă « ceea ce n-avem curajul să facem »” [3]. În capitolul Estul sălbatic, Andrei e conștient că oamenii au alte tipuri de „idealuri”, alte tipuri de glorie, „nu gloria iubirii în care creă Don Quijote” [4], ci gloria de a țipa cel mai tare, gloria de a te bate cu pumnul în piept, gloria bășcăliei balcanice, gloria de a reconcilia victimele cu călăii. De aceea, Andrei îl consideră pe Don Quijote un dobitoc, deoarece „dreptatea, pe lumea asta, nu e de partea idealiştilor. Șmecherii își râd în pumn de ei ...” [5] Cu aceasta e de acord și Paler, atunci când afirmă că „De altfel, Bucureștiul a devenit o excelentă școală de corecție pentru visători” [6].

Pe tot parcursul operei, Octavian Paler face o severă radiografie a diferitelor mentalități ale unor popoare: ale americanilor și ale popoarelor din Occident versus cele ale popoarelor din estul Europei. Deploră ignoranța americanilor față de popoarele din estul Europei: „bietul tata a murit fără să afle că americanii nici nu știau prea bine unde ne găseam noi” [7]. Însă mărturisește că nu-i disprețuiește pe americani și nici confortul specific lor: „n-aș zice că mă număr printre cei care antipatizează America. E vorba de o incompatibilitate” [8]; „nu disprețuiesc câtuși de puțin bucuriile vulgare legate de confort, de atributele civilizației ... Îmi e greu să mă împac cu un anumit cult al reușitei, al succesului, care transformă în afacere totul, prietenia, cultura, conversațiile zilnice [9], în schimb, nu se împacă cu filosofia celebrului „time is

money” care a creat prosperitatea Americii: „Nu mă pot converti la religia pragmatismului, sub semnul căreia trăiește America ... America m-a silit să văd în sentimentalismul meu o infirmitate” [10].

În final, despre volumul luat în discuție *Don Quijote în Est* putem afirma întocmai ca Ioana Pârvulescu că reprezintă în fapt „o carapace de ace polemice din care autorul iese rareori” [11], o carte cu final deschis, căci polemica dintre Andrei și Octavian Paler se dovedește a fi inepuizabilă fiecare deținând partea sa de adevăr, întrucât reprezintă două voci – exilatul și cetățeanul rămas în țară (exilatul interior) – atinse de aceeași boală a totalitarismului. Orice final este permis, oricare dintre cei doi poate fi învingător. De asemenea, autoarea articolului apreciază spiritul de fin și lucid analist al scriitorului, ce „cu un ochi de pictor care deosebește nenumărate nuanțe acolo unde alții văd doar negru, Octavian Paler separă ceea ce îndeobște se confundă: iluzie și amăgire, iluzie și speranță, inteligență și deșteptăciune” [12].

Volumul *Vremea întrebărilor* s-a bucurat la momentul publicării sale de un fulminant succes. Cartea e alcătuită ca un colaj de articole și interviuri apărute în presa postrevoluționară. La acestea se adaugă reflecții ulterioare pe marginea articolelor care urmăresc nuanțarea ideilor expuse inițial în presă sau clarificarea unor aspecte prin adăugarea de detalii, de evenimente legate contextul politic sau de împrejurările care au determinat scrierea articolelor. În cronica „Un steag ținut mereu sus”, Alex Ștefănescu apreciază idealitatea pe care o cultivă autorul, dar și prin „consecvența nedeazămințită, această sfidare a pericolelor, această, în sfârșit, susținere plină de ardoare a unor valori abstracte sunt o marfă rară în România, o marfă care pare neromânească” [13]. De asemenea, un alt element care atrage lectorii este bineînțelese eleganța stilului său, căci e de părere Alex Ștefănescu că „și când clocotește de furie, chiar și când se adresează unor adeversari ignobili, scriitorul păstrează atitudinea de orator de mare ținută [...]. Într-o epocă în care cei mai înalți demnitari ai țării vorbesc cu « mă », « oamenii de bine » ies după-amiază în curtea blocului în pijama și joacă table, această eleganță trezește nostalgii, ca ideea de monarhie (sau provoacă dușmăanii cumplite, tot ca idee de monarhie)” [14].

Ajunge să constate că dictatura nu a luat sfârșit odată cu revoluția: „Existau, ce-i drept, indicii că Frontul, depășindu-și legitimitatea limitată, pregătește o succesiune abuzivă, preluând structuri și chiar metode ale fostului partid comunist, dar cine ar fi crezut că se va merge atât de departe? [15]; „Oare vom auzi că în România va exista democrație de tip occidental când va face popul mere și răchita micșunele? [16]. Articolul din 25 ianuarie „Iluziile au

durat numai o lună” este însoțit de următorul comentariu: „Acesta a fost, dacă nu mă înșel, primul articol din presa postrevoluționară care denunța furtul revoluției”[17], dar și de mărturisirea că imediat după publicarea lui a fost sunat de la Palatul Victoria.

Anul 1992 aduce cu sine „morală refuzului”, deoarece scriitorul declară „Știam, din ce în ce mai bine, doar ceea ce nu vroiam, ceea ce îmi inspira teamă sau îmi repugna”[18]. Își afirmă dorința ca morală și politica să meargă mână în mână: „Dar se poate spera asta?”[19].

Indignarea se manifestă și cu privire la ignoranța generală față de cultură care se promovează din ce în ce mai mult: „Cultura e tratată cu o indiferență activă, care ajută mahalaua maculaturii și a prostului gust să se lățească, acoperind ca o maree murdară valorile [...] Ce stat de drept vom avea dacă infractorii ajung miniștri, iar foștii torționari devin senatori? Ne vom mahalagiza cu toții sau vom trăi sub o dictatură a mahalalei?”[20].

Radiografia identitară a scenei politice românești postrevoluționare îl determină pe moralistul Octavian Paler să încheie volumul *Vremea întrebărilor* astfel: „acest sentiment că istoria este o comedie proastă, că am trecut de la o teroare trivială la o libertate trivializată, îl suport cel mai greu. El mă face să vreau să uit tot ceea ce acești ani m-au silit să aflu”[21].

### 3. Jurnalul de călătorie sau căutarea sinelui

Octavian Paler abordează în *Aventuri solitare* (volum publicat în 1996) convenția diaristică sub forma jurnalului de călătorie.

Acesta se depărtează substanțial de tipologia strictă a jurnalului de călătorie clasic, întrucât oscilează între meditația eseistică, confesiune, autobiografie și mitologie, glisând ușor spre zona eseului autobiografic. *Aventuri solitare* cuprinde trei părți autonome: un Jurnal la mare (la casa scriitorului din Neptun), un Contrajurnal la mare – în care valorifică experiențele unei croaziere a scriitorilor pe M. Neagră și M. Egee și un Jurnal american în care fructifică contactul cu Lumea Nouă. În acestea trei, Octavian Paler apare în trei ipostaze identificate de Paul Cernat ca fiind: „contemplativul deziluzionat și nostalgic, observatorul moralist și estetic, martorul critic și implicat”[22].

Toate cele trei jurnale se deschid cu un sensibil motto în care își exprimă unul dintre marile sale regrete: de a nu le fi spus părinților când trebuia cât de

mult îi iubea: „Închin această carte părinților mei, care n-au văzut niciodată marea și au cunoscut doar aventura sacrificiului, amintindu-mi că nu le-am spus, când trebuia cât de mult i-am iubit” [23].

Totodată, jurnalul la mare constituie și un prilej de reinterpretare *sui generis* a unor mituri. Printre miturile supuse ochiului critic al Lui Paler se numără și mitul lui Narcis, al lui Ulise văzut ca „un șmecher” [24], iar în *Contrajurnal la mare* – „un escroc, mare haimana a antichității” [25], al Athenei, al Penelopei. Constată că Olimpul nu ar trebui vizitat, deoarece muntele real e lipsit de mister și „face parte din acele priveliști care sunt cu atât mai adevărate cu cât te afli mai departe de ele” [26].

Accentul cade pe meditația interioară, în acest jurnal nu se întâmplă aproape nimic exterior, de aici caracterul static al jurnalului.

În *Contrajurnalul la mare* se dovedește mai dinamic. Este descris cu mult nerv grupul eterogen de scriitori sosiți pe vasul „Lumea Renașterii”. Singurul care-i atrage atenția este elvețianul Theo în der Smitten. El apare în ipostaza excentricului care vrea să dea foc Europei, s-o distrugă, părând în fața celorlalți un anarhist nebun. Suportă cu greu forfota de pe vas, dându-i senzația că singurătatea în mijlocul societății e și mai greu de suportat: „Blestemata mea singurătate, mai rea decât « răul de mare », mă împiedică și aici să mă distrez, să mă bucur. Și mai descopăr o dată că a fi singur în societate e mai greu de suportat decât a fi singur singur” [27], „Mă mișc, în genere, în zona tulbure și indecisă unde singurătatea și nevoia de alții se amestecă la fel ca noaptea și ziua” [28]. Se simte întotdeauna „străin”, inactual.

În *Jurnalul american* este din ce în ce mai prezentă observația exterioară, ocazionată de o călătorie în Lumea Nouă, o Lume Nouă populată de simulacre. Astfel, că dacă în alte jurnale de călătorie i s-a reproșat lui Octavian Paler că nu prea vede lumea prin care trece, în acest din urmă jurnal lumea exterioară este trecută în mod peremptoriu prin filtrul gândirii, și uneori a prejudecăților, a obsesiilor paleriane după cum însuși autorul afirmă în *Cuvânt justificativ*. Observarea realului este mai densă.

Astfel, în cele trei jurnale de călătorie (*Jurnal la mare*, *Contrajurnal la mare*, *Jurnal american*), Octavian Paler ilustrează trei moduri de a fi străin, inactual, întrucât deseori creează impresia că nu prea vede lumea prin care trece, înlocuind-o cu propria realitate subiectivă și trăind permanent sentimentul de solitudine, de inaderență mizantropică.

#### **4. Reconstrucția sinelui. Identitate și alteritate. Eseul autobiografic.**

În perioada postdecembristă, identitatea ca alteritate devine un imperativ cultural. Scrierile memorialistice și autobiografice din această perioadă vizează de cele mai multe ori identificarea mărcilor identitare (a valorilor culturale reprezentative pentru scriitorii români) și găsirea modalității în care o literatură periferică își poate surmonta condiția limitată, impusă de contextul istoric. Căutarea valorilor, complexele periferiei, discursul autobiografic ca interfață identitară definesc intelectualul postdecembrist în dialog cu Occidentul și cu sinele, căci așa cum afirma Nicoleta Ifrim „peisajul literar postdecembrist a gestionat, la nivel ideologic, postulatul « reîntoarcerii în Europa » prin asumarea estetică sau despărțirea est-etică de modelul cultural românesc ... sau prin apariția unei scriituri în oglindă în care metaistoria individuală sau cea critică funcționează ca mecanisme modulatorie ale memoriei.” [29]. În plus, autoarea mai sus menționată e de părere că societățile sud-est europene își afirmă specificitatea culturală prin intermediul memoriei colective și prin evidențierea modelelor, „icon-urilor naționale panaromate dialogic” [30].

Octavian Paler face apel atât la modele (miturile vechi și moderne), cât și la memoria culturală a poporului român sau la propria sa memorie în construirea / recuperarea propriei identități, dar și pe cea românească, căci e conștient că identitatea este și memorie și moștenire, bazându-se pe valori și mituri.

Autoanaliza se intensifică mai ales înspre ultimele cărți, ilustrând o formă din ce în ce mai acută a autoreflexivității. Cărțile de după '89 marchează o etapă prin excelență autobiografică. Astfel, trecând în revistă volumele publicate în această perioadă, se poate constata că *Don Quijote în Est* evidențiază iluziile lui Paler referitoare la contextul politic și cultural. *Vremea întrebărilor* înmagazinează propriile nemulțumiri, deziluzii determinate de istoria imediată din cei cinci ani care au urmat revoluției. *Aventuri solitare* conține un cumul de impresii determinat de o plecare la mare, o croazieră și o călătorie în America, care se depărtează față de primele cărți de sfera politicul și se îndreaptă spre o introspecție din ce în ce mai profundă, tema dominantă fiind singurătatea. Deja *Deșertul pentru totdeauna* reflectă pregnant tema căutării sinelui, având o structură epică mai densă, întrucât se rememorează multe episoade din copilăria sa, din tinerețe sau chiar momentul apropiat scrierii cărții, fiind marcat de problemele de sănătate. Ultima carte a sa, publicată postum, *Calomnii mitologice* cuprinde o serie de recapitulări, de reluări din volumele precedente, reasezate, rearanjate.

Temei majore a căutării sinelui i se subordonează toate celelalte : tema identitară, cea a solitudinii, a iubirii, a bătrâneții, a destinului, reflectată sub diverse tipuri de scriitură : publicistică, a dialogului epistolar, a jurnalului de călătorie, a eseului autobiografic ce interferează cu structura diaristică. Toate acestea sunt marcate de apetența pentru mitologie.

### Note

- [1] Octavian Paler, *idem*, p.27.
- [2] Octavian Paler, *Don Quijote în Est*, ediția a II-a, Editura Polirom, Iași, 2010, p. 165.
- [3] *Ibidem*, p. 15.
- [4] *Ibidem*, p. 54-55.
- [5] *Ibidem*, p. 64.
- [6] *Ibidem*, p.58.
- [7] Octavian Paler, *idem*, p.19.
- [8] *Ibidem*, p.20.
- [9] *Ibidem*, p.21.
- [10] *Ibidem*, p.33.
- [11] Ioana Pârvulescu, *idem*, p.5.
- [12] *Ibidem*, p.5.
- [13] Alex Ștefănescu, „Un steag ținut mereu sus” (despre *Vremea întrebărilor*), *România literară*, nr. 37, 20 - 26 sept. 1995, p.6.
- [14] *Ibidem*, p. 6.
- [15] *Ibidem*, p. 20.
- [16] *Ibidem*, p. 22.
- [17] *Ibidem*, p.23.
- [18] *Ibidem*, p. 129.
- [19] *Ibidem*, p. 130.
- [20] *Ibidem*, p. 167.
- [21] *Ibidem*, p. 345.
- [22] Paul Cernat, în prefața la Octavian Paler, *Aventuri solitare*, ediția a II-a, Editura Polirom, Iași, p.6.
- [23] Octavian Paler, *Aventuri solitare*, ediția a II-a, Editura Polirom, Iași, p. 13.
- [24] *Ibidem*, p. 67.
- [25] *Ibidem*, p. 127.

- [26] *Ibidem*, p. 31.  
 [27] *Ibidem*, p. 146.  
 [28] *Ibidem*, p. 161.  
 [29] Nicoleta Ifrim, *Identitate culturală și integrare europeană. Perspective critice asupra discursului identitar românesc în perioada postdecembristă*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013, p. 9.  
 [30] *Ibidem*, p. 13.

## Bibliografie

### 1. Cărți consultate

#### a) Opera lui Octavian Paler

1. *Don Quijote în Est*, București, Ed. Albatros, 1994.
2. *Vremea întrebărilor. Cronică morală a unui timp plictisit de morală*, București, Ed. Albatros și Universal Dalsi, 1995.
3. *Aventuri solitare: două jurnale și un contrajurnal*, București, Ed. Albatros, 1996.
4. *Deșertul pentru totdeauna*, București, Ed. Albatros, 2001.
5. *Autoportret într-o oglindă spartă*, București, Ed. Albatros, 2004.
6. *Calomniile mitologice. Fărâme din conferințe nerostite*, București, Ed. Historia, 2007.
7. *Convorbiri cu Octavian Paler*, București, Ed. Corint, 2007.

#### b) Bibliografie generală:

1. Antofi, Simona, *Contemporary Critical Approaches to the Romanian Political and Cultural Ideology of the XIXth Century - Adrian Marino, Al treilea discurs. Cultura, ideologie și politica în România/The Third Discourse. Culture, Ideology and Politics in Romania*, Procedia Social and Behavioral Sciences, vol.63 / 2012, pp.22-28, DOI: 10.1016/j.sbspro.2012.10.005, accesibil la adresa <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042812047386>
2. Ifrim, Nicoleta, *Identitate culturală și integrare europeană. Perspective critice asupra discursului identitar românesc în perioada postdecembristă*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013.
3. Milea, Doinița, *Intertextual as a pretext for the operation fictional text*, în volumul *Manifestări ale creativității limbajului uman*, 2014, pp.20-26, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj, ISBN 978-606-17-0623-5.

4. Simion, Eugen, *Genurile biograficului*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 2002 (*Pactul autobiografic. Pactul moral. Viața ca o coridă – Octavian Paler*).
5. Sorescu, Marin, *Ușor cu pianul pe scări (cronici literare)*, București, Ed. Cartea Românească, 1985(scris în 1983) (*Cobra și mangusta*).

## 2. Articole

- 1) Ștefănescu, Alex, „Portretul scriitorului la 70 de ani” (despre Octavian Paler: *Aventuri solitare*), *România literară*, nr. 26, 3-9 iul 1996, p. 4.
- 2) Ștefănescu, Alex, „Umanistul” (in memoriam Octavian Paler), *România literară*, nr. 18, 11 mai 2007, p. 3.
- 3) Ștefănescu, Alex., „Un steag ținut mereu sus” (despre *Vremea întrebărilor*), *România literară*, nr. 37, 20 - 26 sept. 1995, p.6.

## 3. Antologii. Istorii literare

### \* Istorii literare, dicționare și enciclopedii:

1. Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Ed. Paralela 45, 2008, pp. 1175-1178.
2. Micu, Dumitru, *Istoria literaturii române – De la creația populară la postmodernism*, București, Ed. Saeculum I.O., 2000.
3. Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, vol. III, București, Ed. Cartea Românească, 1984.
4. Ștefănescu, Alex, *Istoria literaturii române contemporane:1941-2000*, București, Ed. Mașina de scris, 2008.